

5. kapitola: Vztah mezi zvukovou a grafickou stránkou jazyka

[Osobní data ke kapitole](#)

[Obsah kapitoly](#)

[Text kapitoly](#)

5 Vztah mezi zvukovou a grafickou stránkou jazyka

Cíle

Seznámíte se s funkčním využitím audionahrávek i grafického znázorňování vztahu mezi zvukovou a grafickou stránkou jazyka.

Obecné didaktické zásady jsou dobře známé už od Komenského, potíž však leckdy činí jejich rozumná a tvůrčí aplikace v konkrétní výukové situaci. V praxi bývá často porušována didaktická zásada názornosti nevhodným nebo nesprávným užitím grafického znázornění jazykových jevů nebo chybným užitím symbolických značkových záznamů. V této kapitole zaměříme pozornost na funkční využití didaktické zásady názornosti v učivu o zvukové stránce jazyka.

5.1 Učivo o hláskách

Cíle

Porovnáte různé grafické prostředky, kterými lze žákům nejjednodušeji vysvětlit rozdíl mezi grafickou a zvukovou stránkou slov, seznámíte se s příkladem audiounahrávky k učivu o spisovné výslovnosti souhláskových skupin.

Jazyk vnímáme buď v jeho mluvené, nebo písemné formě. U mnohých jazykových jevů není možná přímá empirie, proto se užívá názoru zprostředkovaného.

Přechod od konkrétního názoru k abstraktnějšímu chápání mluvnických jevů usnadňují **značky (symboly)**.

V učivu z hláskosloví je cílem, aby si žák uvědomil rozdíl mezi zvukovou a grafickou stránkou slov, mezi hláskou a písmenem. Už od 1. třídy základní školy (dále jen ZŠ) by měli žáci vědět, že **hláska** se vyslovuje, zatímco **písmeno** se píše či tiskne. Kdybychom k vysvětlení rozdílu mezi počtem hlásek a počtem písmen např. ve slově pět použili fonetickou transkripci v hranatých závorkách, mohlo by to mít negativní důsledky pro pravopisné dovednosti žáků.

pět [pjet]

Proto na 1. stupni ZŠ používáme značkový záznam, v němž kolečko symbolizuje samohlásku, křížek souhlásku, křížek v kolečku slabikotvornou souhlásku a svislá čára označuje hranici slabiky.

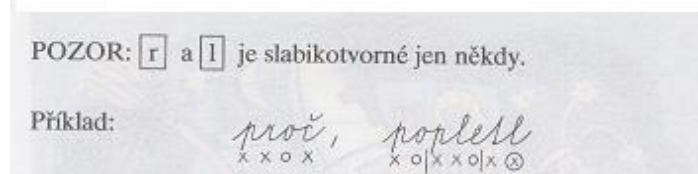
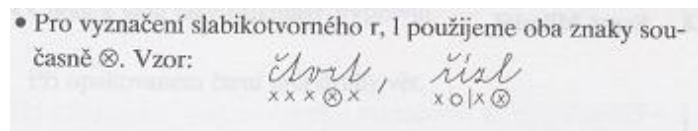
Na základě takového značkového záznamu pak žáci pochopí, že např. slovo pět se skládá ze tří písmen, ale ze čtyř hlásek. Ze značkových záznamů dalšího počtu slov pak pozná v obecnější poloze stavbu slabiky a slabikotvornou úlohu samohlásky (popř. dvojhlásky) a slabikotvorné souhlásky (r, l).

Podívejte se teď na ukázkou takových značkových záznamů z učebnice Hájková, E. - Vildová, H.: Český jazyk 2. Učebnice pro 2. ročník ZŠ 2. díl. SPN.. 1. vyd. Praha 1992, s.28. Ve slově holoubek je vidět, že symbol pro dvojhlásku je stejný jako pro samohlásku (kolečko).

V druhé ukázce z téže učebnice (s. 31) můžete vidět symbolické znázornění slabikotvorných souhlásek.

Při řešení modelových cvičení v hláskosloví žáci uplatňují analyticko-syntetický logicko-myšlenkový postup. Podívejte se na ukázkou z učebnice (Hájková, E. - Vildová, H.: Český jazyk 2. Učebnice pro 2. ročník ZŠ 2. díl. SPN 1992. 1. vyd. Praha 1992, s.34, 36) .

1. • Přiřaďte slova k příslušným „obrázkům slov“ z koleček a křížků:

ráno, koleno, k, palec, u, drn, litr, v, louka, uši, lavice, z, nesl, krk, ano, i, s

1 x o x o	2 x o x o x	3 x o x ⊗	4 x o x o x o
5 x	6 o	7 o x o	8 x ⊗ x

2. Vymysli další slova k zadaným obrázkům slov.

Při nácviu spisovné výslovnosti hlásek a souhláskových skupin je dobré využít zvukových nahrávek. Zaměřujeme se na odstranění chybné výslovnosti. Žáci častěji nezachovávají zdvojenou výslovnost odchylek opačného typu je méně.

„Podle stylu výslovnosti a podle potřeby zdůraznit gramatickou funkci slov lze vyslovovat dvojitým způsobem (zdvojeně i nezdvojeně) komparativy (jako *nižší, vyšší*) a slova s předponou *roz-* a *bez-* (jako *rozzlobit, rozsypat, bezzemek, bezstarostnost*) a obvykle se uchovává znění předpon *před-, od-, pod-, nad-* i tam, kde to není nutné k zabránění dvojznačnosti (tedy nejen v slovech *předtančit, oddřít, poddaný, nadtarifní*, ale i ve slovech jako *předtucha, oddechnout si, poddolovat, naddůlní* - vede k tomu snaha odlišit tyto předpony od předpon *pře-, o-, po-, na-*).“ (Čechová, M. - Styblík, V., 1998: 169.)

Vyslechněte si teď příklad zvukové nahrávky, které lze v tomto učivu využít.

Ukázka je z CD s nahrávkami doplňkových textů a hudebních ukázek k učebnicím Český jazyk 6 a Čítanka 6 nakladatelství Fraus (Český jazyk pro 6. ročník základní školy a primu víceletého gymnázia, Teršová, R. - Krausová, Z., Fraus 1. vyd., Plzeň 2003, s. 93).

Viz Užitečné odkazy - zvuková ukázka 1 (5. kapitola)

5.2 Zvuková stránka slova a věty

Seznámíte se s možnostmi využití grafického znázornění některých zvukových prostředků i využití audionahrávek v učivu o zvukové stránce slova a věty.

Při výuce zvukové stránky slova a věty je důležité, abychom žákům ukázali význam takových zvukových prostředků, jako je větný přízvuk, slovní přízvuk, výslovnost předložek a příklonek, důraz, tempo a pauzy. Vyvrcholením výcviku je přednes souvislého textu i textu uměleckého. Úspěch samozřejmě závisí na tom, jak jako učitelé dokážeme žákům význam uvedených zvukových prostředků předvést. Výrazně nám však také mohou pomoci audionahrávky. V následujícím textu se seznámíte s jejich využitím i s uplatněním grafického záznamu zvukových prostředků.

V učivu o zvukové stránce jazyka seznamujeme žáky se slovním přízvukem. V tomto tematickém celku je velmi účinné využívat zvukové nahrávky. Měli bychom žáky vhodným způsobem vést k tomu, aby takové mluvené projevy opravdu pozorně sledovali.

Důležité je vzbudit jejich zájem už předem tím, že upozorníme na některé zvlášť zajímavé nebo zvláštním způsobem realizované části.

Vyslechněte si teď zvukovou nahrávku Čapkovy textu, která je součástí CD s nahrávkami doplňkových textů a hudebních ukázek k učebnicím Český jazyk 6 a Čítanka 6 nakladatelství Fraus (Český jazyk pro 6. ročník základní školy a primu víceletého gymnázia, Teršová, R. - Krausová, Z., Fraus 1. vyd., Plzeň 2003, s. 94). Pokuste se identifikovat odchylky od spisovné výslovnosti.

Viz Užitečné odkazy - zvuková ukázka 2 (5. kapitola)

 Přečtete text s náležitým přízvukem.

A ještě musím pochválit tebe, tebe, česká řeči, jazyku z nejtěžších mezi všemi, jazyku z nejbohatších všemi významy a odstíny, řeči nejdokonalejší, nejcitlivější ze všech řečí, které znám nebo které jsem slyšel mluvit. Chtěl bych umět napsat vše, co dovedeš vyjádřit...

Musil bych žít sterým životem, abych tě plně poznal, doposud nikdo nezahlédl vše, co jsi: ještě jsi před námi tajemná, překypující a plná dalekých výhledů, budoucí vědomí národa, který vzestupuje...

Karel Čapek

Symbolicky můžeme také podat žákům poučení o melodii různých druhů vět podle postoje mluvčího ke skutečnosti, jak lze vidět na další ukázce. (Hájková, E. - Vildová, H.: Český jazyk 2. Učebnice pro 2. ročník ZŠ 1. díl. SPN.. 1. vyd. Praha 1992, s.28.)

13. Melodie věty

1. • Zaspívejte si začátky písní:

a) Kočka leze dírou

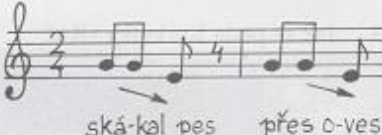
melodie stoupá

koč-ka le-ze dí-rou

b) Skákal pes

melodie klesá

ská-kal pes přes o-ves

• Zpívejte znovu a ukazujte rukou, jak hlas stoupá nebo klesá.

Jak lze využít názorného výkladu o druzích vět spojením stránky zvukové a stránky grafické, můžete vidět v další ukázce. (Hirschová, M. - Mikulenkova, H.: Český jazyk 5.1. díl. PRODOS. 1. vyd. Olomouc 1999, s. 41.)

Vyjadřujeme se ve větách. Věty se skládají ze slov, slova ve větě jsou uspořádaná. Každé slovo píšeme zvlášť.

Na začátku věty píšeme velké písmeno, za větou píšeme tečku, otazník nebo vykřičník.

věta	znaménko		melodie věty
oznamovací	.	→	melodie věty
rozkazovací	!	→	
přací	;	→	
otázka	?	→	

s odpovědi ANO-NE   ostatní

Věty, které spolu obsahově souvisejí, můžeme spojovat v souvětí.

Věnovat náležitou pozornost zvukové stránce slova a věty je zvlášť důležité při přípravě recitace. Je třeba věnovat pozornost členění na úseky neboli frázování, pauzám, větné melodii, mluvnímu tempu a barvě hlasu. Také při tom mohou hrát důležitou roli nahrávky. Velmi účinný je poslech výrazně čteného textu ve spojení se sledováním téhož textu psaného - to může mít význam i pro zdokonalování pravopisných dovedností.

Následující ukázka je z CD Český jazyk 6 a Čítanka 6 nakladatelství Fraus (Český jazyk pro 6. ročník základní školy a primu víceletého gymnázia, Teršová, R. - Krausová, Z., Fraus 1. vyd., Plzeň 2003, s. 97).

Viz Užitečné odkazy - zvuková ukázka 3 (5. kapitola)

Hlásku vyslovujeme, písmeno je vytištěné nebo napsané. Základem slabiky je samohláska, dvojhláska nebo slabikotvorná souhláska. V češtině je přízvuk na první slabice. Otázky zjišťovací (ano – ne) mají melodii stoupavou, otázky doplňovací mají melodii klesavou.

Literatura

KOLEKTIV, *Rámcový vzdělávací program základního vzdělání*. Praha: VÚP, 2007. 126 stran.

KOLEKTIV, *Klíčové kompetence v základním vzdělávání*. Praha: VÚP, 2007. 75 stran. ISBN 978-80-87000-07-6.

BRABCOVÁ, R. a kol. *Didaktika českého jazyka pro studující učitelství na prvním stupni základní školy*. Praha: SPN, 1990. 183 stran. ISBN 80-04-24251-0.

ČECHOVÁ, M., STYBLÍK, V. *Didaktika češtiny*. Praha: SPN, 1989, 251 stran. ISBN 80-04-22439-3.

ČECHOVÁ, M., STYBLÍK, V. *Čeština a její vyučování*. Praha: SPN, 1998, 264 stran. ISBN 80-85937-47-6.

HÁJKOVÁ, E. – VILDOVÁ, H. *Český jazyk 2, Učebnice pro 2. ročník ZŠ, 1. díl*. Praha: SPN, 1992.

HAUSER, P., ONDRÁŠKOVÁ, K. *Základy didaktiky českého jazyka pro první stupeň základní školy*. Brno: Vydavatelství MU, 1991. 93 stran. ISBN 80-210-0239-5.

HIRŠCHOVÁ, M., MIKULENKOVÁ, H. *Český jazyk 5.1. díl*. Olomouc: PRODOS, 1999.

TERŠOVÁ, R., KRAUSOVÁ, Z. *Český jazyk pro 6. ročník základní školy a primu víceletého gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2003. 136 stran. ISBN 80-7238-206-3.

[Osobní data ke kapitole](#)

[Soubory ke stažení](#)

Název souboru

▼▲
Vyjmenovaná slova

Popis souboru

▼▲
Vyjmenovaná slova

Uložení ▼▲ Změněno

 28.1.2011

Užitečné odkazy

Text odkazu

▼▲
Zvuková ukázka 1 (5. kapitola)
Zvuková ukázka 2 (5. kapitola)
Zvuková ukázka 3 (5. kapitola)

Přejít na odkaz

▼▲
Přejít na odkaz
Přejít na odkaz
Přejít na odkaz